

ISSN 2708-0390 (PRINT)
ISSN 2708-0404 (ONLINE)

HUMANITIES STUDIES

Збірник наукових праць

**Випуск 23 (100)
2025**

Соціальна філософія та філософія історії
Філософська антропологія
Філософія культури
Історія філософії
Філософія освіти
Філософія економіки та управління
Філософія науки та техніки
Філософія спорту

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

ЗМІСТ

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

1. БУТЧЕНКО, ТАРАС. ВІД УТОПІЙ ДО ЦИФРОВИХ МОДЕЛЕЙ: ЕВОЛЮЦІЯ ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД СОЦІАЛЬНОГО ПРОЄКТУВАННЯ.....	9
2. ВЕРСТИН, АНДРІЙ. ЕПОХА ПОСТПРАВДИ У ПРАЦЯХ ФІЛОСОФІВ ХХ–ХХІ СТОЛІТЬ: ТЕОРЕТИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ.....	17
3. ДЕНИСЕНКО, ВІКТОРІЯ. БІОПОЛІТИКА І МЕДИЦИНА: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ.....	26
4. ГРАМЧУК, МАРИНА. ІНТЕГРОВАНА МОДЕЛЬ «SMART CITY» ЯК ЧИННИК ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ЕКОЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ.....	35
5. КИВЛЮК, ОЛЬГА. КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК МЕХАНІЗМ ПОШУКУ МОРАЛЬНОГО ОРІЄНТИРА В УМОВАХ ГРАНИЧНИХ СИТУАЦІЙ	46
6. ЛАВРІВСЬКИЙ, ВАДИМ. НАУКОВІ РОЗВІДКИ ЕТИЧНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ У СУЧАСНІЙ СВІТОВІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ.....	53
7. МОРОЗОВА, ЛЮДМИЛА. ПРОЦЕС ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ У СОЦІАЛЬНУ СИСТЕМУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВИКЛИКІВ.....	59
8. НІКІТЕНКО, ВІТАЛІНА, ВОРОНКОВА, ВАЛЕНТИНА, КОЛОМОЄЦЬ, ТЕТЯНА, ВЕРЛОС, НАТАЛІЯ. ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ЯК ВИКЛИК ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ТУРБУЛЕНТНОСТІ ЦИФРОВОЇ ДОБИ.....	68
9. ОСПІЩЕВ, ДМИТРО. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ В ОРГАНІЗАЦІЯХ В УМОВАХ ВІЙНИ І ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ	82
10. ПОЛІЩУК, ОЛЕКСАНДР, ПОЛІЩУК, ОЛЕНА. ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНОГО БУТТЯ – ПРОСТІР ДЛЯ ШИЗОФРЕНІЇ.....	94
11. РАДІОНОВА, НАТАЛІЯ. ФЕНОМЕН ЖАХЛИВОГО У ЖИТТЄТВОРЧОСТІ М. ГОГОЛЯ: ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ.....	101
12. РИЖОВА, ІРИНА. ФІЛОСОФІЯ ДИЗАЙНУ ЯК ГАРМОНІЗАЦІЯ ПРЕДМЕТНОГО СВІТУ.....	108
13. СЛЮСАРЬ, МИКИТА. СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС ФЕНОМЕНА МЕРЕЖЕВИХ ПЛАТФОРМ ЯК КАТАЛІЗАТОРІВ КОГНІТИВНОГО РОЗВИТКУ ЦИФРОВОГО КАПІТАЛІЗМУ.....	124
14. СОРОКІНА, ОЛЕКСАНДРА. ТРАНСФОРМАЦІЯ СИМВОЛІЧНОГО ПРОСТОРУ МИСТЕЦТВА В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ.....	134

ФІЛОСОФІЯ СПОРТУ

15. БЛОГУР, ВЛАДА, СЕМАЛЬ, НАТАЛІЯ, СИВОХОП, ЕДУАРД. ФІЛОСОФІЯ СПОРТУ І ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ЯК ЧИННИК ДУХОВНОГО ТА ФІЗИЧНОГО САМОРОЗВИТКУ ЛЮДИНИ.....	140
--	-----

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ

16. ВОРОНКОВА, ВАЛЕНТИНА, ГАРБАР, ГАЛИНА, АРАБАДЖИСЬВ, ДМИТРО. МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ГАЛІЗІ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ЕКОНОМІКИ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ.....	153
17. ГРИЦЕНКО, МАРИНА, ГРИЦЕНКО, СЕРГІЙ. АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК ЦІННІСТЬ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В ОСВІТІ.....	166
18. ДРОБОТЕНКО, МАРЯНА. ДОБРОЧЕСНІСТЬ В ЕПОХУ ЦИФРОВОЇ ОСВІТИ: ФОРМУВАННЯ ТЕХНОМОРАЛЬНИХ ЧЕСНОТ.....	175

БІОПОЛІТИКА І МЕДИЦИНА: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

ДЕНИСЕНКО, ВІКТОРІЯ¹

Анотація

Актуальність концепції біополітики виходить за межі суто політології, впливає на всі аспекти суспільного життя. В статті розглядаються питання, пов'язані з формуванням і актуалізацією біополітичного дискурсу в умовах загострення демографічної ситуації, зміни підходів до визначення функцій держави на основі міждисциплінарного підходу в контексті філософії медицини. Різноманіття підходів демонструє, що представники різних наук (медицина, демографія, соціологія, політологія, природничі науки, філософія) вкладають власний сенс в біополітичний дискурс. Відтак, можемо констатувати, що на сьогодні в науці відсутнє системне визначення біополітики. Ця галузь знань потребує подальшого поглиблення, концептуалізації та визначення її місця в системі наукового знання. Біополітика представляє собою сферу міждисциплінарних досліджень, поєднує наукові розробки філософії, біології, медицини, соціології, демографії, політології, культурології з метою розуміння тенденцій розвитку сучасного світу. **Метою дослідження** є теоретико-світоглядне переосмислення і вивчення питань біополітики, біовлади із залученням даних і результатів досліджень з філософії, політології, соціології, гендерних досліджень, медицини. Розглянуто фактори, що обумовили нагальність цього концепту, та його філософські основи. Зроблено висновок про те, що в процесі концептуалізації предметної сфери дослідження сьогодні існують різні підходи залежно від сфери наукових інтересів, єдино визнана в науковій спільноті дефініція біополітики відсутня. Ми пропонуємо визначення біополітики в рамках міждисциплінарного зв'язку з філософією медицини та біоетикою як ухвалення політичних рішень, що стосуються фізичного (біологічного) життя людини (влада над тілесністю). Біополітичний науковий дискурс демонструє нову логіку взаємодії державної політики і людського життя; пояснює механізми, через які людське життя, наше біологічне існування структурується державною владою; сприяє новому розумінню закономірностей трансформації та напрямків розвитку сучасного суспільства і цивілізації.

Ключові слова: біополітика, біовлада, філософія медицини, соціальна філософія, політизація тілесності, біополітична влада.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Філософія медицини як міждисциплінарна галузь досліджує не лише онтологічні та епістемологічні основи медичної практики, а й її етичні, соціальні та політичні виміри. У сучасному світі, де медичні технології дедалі глибше проникають у людське життя, а межа між лікуванням та контролем над тілом розмивається, особливої актуальності набуває біополітичний підхід. Від часу концептуалізації Мішелем Фуко понять «біовлади» та «біополітики», дискусія про взаємозв'язок медицини, влади та тіла отримала значну увагу у філософських дослідженнях.

Біополітика як концепт охоплює механізми контролю за життям, регуляцію тіл, популяцій та процесів здоров'я і хвороби. Медична система в такому контексті постає не лише як сукупність знань і практик, спрямованих на зцілення, а й як

інструмент нормалізації, стандартизації та дисциплінарного впливу. Таким чином, медицина стає частиною ширшого біополітичного механізму, який формує уявлення про «нормальне» і «патологічне», «життєздатне» і «зайве» життя.

Сучасна філософія актуалізувала питання термінологічного визначення понять «політичне», «політика» та їх межі. Соціо-політичні зміни останніх років (соціальні кризи, пандемія, війна) суттєво трансформували розуміння функцій держави, змісту державної політики та механізмів реалізації політичної влади, що спрямовані на контроль над поведінкою її суб'єктів, що дозволяє констатувати становлення біологічної функції держави.

Ми спостерігаємо розширення напрямків діяльності держави за рахунок збільшення контрольних повноважень щодо громадянського суспільства та приватного життя людини. Сьогодні ми можемо говорити про факт поширення регуляторних зусиль державної влади на ті сфери людського буття, які раніше були поза нормотворчих інтересів держави. Це стосується і біологічного існування людини, процесів і соціальних відно-

¹ Запорізький медико-фармацевтичний університет (Запоріжжя, Україна)

E-mail: den.vikta@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8019-9256>

син, пов'язаних з фізіологією, народжуваністю, смертністю тощо. В сферу державного нагляду і регулювання потрапили питання тілесності людини.

Порушення тілесної автономії, прагнення держави регламентувати процеси народження і смерті є безперечною ознакою тоталітарного режиму. Історія XX століття дала тому багато прикладів. Поява нових форм антропоцентричного авторитаризму в XXI ст. демонструє розширення змісту біополітичної функції держави. Натомість ліберальна демократія наголошувала на неприпустимості державного втручання в ці питання, презентуючи автономію громадянського суспільства і приватного життя як базову свою цінність.

Фактором, що посилює біополітичний нагляд, є розвиток інформаційних систем, засобів збору та обробки інформації, технологізація процесів аналізу даних. Ці тенденції суперечать загальним ідеалам свободи та гуманізації в сфері політики і права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, з яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Теоретичну основу концепції біополітики заклали наукові праці Мішеля Фуко («Народження біополітики» (1978–1979 рр.), «Наглядати й карати: народження в'язниці» (1975 р.), «Треба захищати суспільство» (1975–1976 р.), «Історія сексуальності» (1981 р.) (Foucault, 2008; Фуко, 2020).

В подальшому ідеї М. Фуко отримали розвиток в роботах Джорджо Агамбена «Номо sacer: суверенна влада і голе життя» (Agamben, 1998), Мауріціо Лаззарато «Від біовлади до біополітики» (Lazzarato, 2002), Антоніо Негрі «Праця натовпу та тканина біополітики» (Negri, 2007), Акілле Мбембе «Некрополітика» (Mbembe, Corcoran, 2019), Роберто Еспозіто «Bios: біополітика та філософія» (Esposito, 2008), Юджина Такера, Ніколаса Роуза тощо.

Вони підняли питання управління життям та тілесністю, використання дисциплінарних практик та технологій контролю і нагляду в рамках різних політичних режимів, того, яким чином це перетинається із дискурсом турботи про безпеку і захисту прав і свобод людини.

Із цією сферою наукового пошуку тісно пов'язані питання антидискримінаційної біополітики, існування людини в рамках тотальних інститутів (клініка, тюрма, інтернат, армія тощо), взаємозв'язку біополітики з антропоценом, релігією, біоетикою, біобезпекою, розвитком техно-

логій тощо. За останні десятиліття біополітика стала базовою концепцією наукових дискурсів навколо питань управління безпекою (Rose, 2007; Dillon, 2015).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Останнім часом проблематика біополітики постала в наукових розробках вітчизняних вчених, переважно в контексті політичної науки (Кравець, 2016; Шевчук, 2010; Калюжна, 2023; Омельченко, 2019; Стегній, 2021; Костючков, 2014; Костючков, 2020; Шаповалова, 2021). Водночас, зв'язок цієї концепції з медициною в науковому дискурсі не представлений. На сьогодні предметна сфера біополітичних досліджень залишається неконцептуалізованою, єдино визнана дефініція біополітики в науці відсутня.

Мета та формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є теоретичне переосмислення і вивчення питань біополітики і біовлади на основі міждисциплінарного підходу із залученням даних і результатів досліджень з філософії, політології, соціології, гендерних досліджень, медицини. Завдання дослідження: 1) проаналізувати формування поняття «біополітика» як предмету соціальної філософії; 2) розкрити зміст біополітичної концепції Мішеля Фуко; 3) з'ясувати основні напрямки біополітичних досліджень на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

1. Формування поняття «біополітика» як предмету соціальної філософії. Поняття «біополітика» корінням сягає в філософію Аристотеля і його «bios politikos» – «політичне життя». За Аристотелем, політичне життя є основною формою існування людини, відповідно людина визначається як політична істота, акцентується тісний зв'язок етики і політики. Проте сьогодні під сумнівом самі межі політичного.

Біополітика – відносно новий напрямок наукових досліджень, його становлення пов'язане з працями вчених XX ст., проте його теоретична основа спирається на наукові розробки попередньої доби. Підґрунтям концепції біополітики є органічна теорія Герберта Спенсера (вперше викладена у роботі «Соціальний організм», 1860 р.). В основі його теорії є ототожнення соціального організму біологічному. Головне тут сама ідея, що біологічні поняття і закони можуть застосовуватися для пояснення соціальних і політич-

них процесів, а суспільство як і живий організм існує за законом природного відбору. Подальший розвиток теорія Г. Спенсера отримала в біологічній концепції нації та держави (Х. Райтер), концепціях держави як живого організму, а не як машини, що підпадає під теорію органічного життя (В. Вільсон).

Коріння багатьох біополітичних практик ХХ ст. походить з євгенічних теорій. У 1883 році Франсіс Гальтон вперше запропонував для наукового обігу термін «євгеніка» (від грец. *εὐγενής* – хорошого роду, знатний), під якою розумів певні соціальні впливи, що можуть покращити чи погіршити фізичні та розумові здібності людини. Спочатку цей підхід сприймався позитивно, як методика удосконалення людської фізіології, боротьби із захворюваннями тощо. В ХХ ст. євгеніка стане основою тоталітарних практик генетичного удосконалення, «виведення» ідеальної людини, виключення «недосконалих» соціальних груп. Соціал-дарвінізм свого часу також багато в чому дискредитував євгеністичні ідеї.

Шведський соціолог і політолог Рудольф Челлен (1864–1922 рр.), автор поняття «геополітика» в своїй науковій праці «Держава як форма життя» (1916 р.) виводить п'ять видів державної політики і серед інших – демографічну політику. У 1920 р. Р. Челлен формулює термін «біополітика», визначає державу як «квазі-біологічний організм», а громадянську війну між соціальними групами досліджує з біологічної точки зору (Кравець, 2016, с. 91).

Певні положення (щодо факторів, які визначають поведінку індивіда) біополітика взяла з біхевіоризму, напрямку психології, що вивчає проблеми соціалізації, вплив зовнішнього середовища на соціальну поведінку індивіда.

60-ті роки ХХ ст. стали періодом введення дефініції «біополітика» до глосарію політичної науки.

У 1964 р. Л. Колдуелл опублікував наукову роботу («Biopolitics: Science, Ethics and Public Politics») з питань публічної політики, визначив біополітику як політичні зусилля, спрямовані на приведення соціальних і етичних цінностей у відповідність з біологічними (Кравець, 2016, с. 91). Ця праця заклала певну матрицю, що визначила подальші напрямки наукового дискурсу.

У 1967 р. Альберт Соміт на конференції з політичних наук виступив і доповіддю щодо біологічних передумов поведінки людини в політичній сфері. У 1968 р. він опублікував наукову працю

«До більш біолого-орієнтованої політичної науки: етологія і психофармакологія», яка започаткувала біолого-орієнтовний дискурс для політичної науки (Somit, 1968). Він висловив припущення, спираючись на дані етології та психофармакології (міждисциплінарне дослідження, що вивчає вплив ліків на настрій, відчуття, мислення і поведінку індивіда), що певні, хоча і не всі, причини соціальної політичної поведінки можуть обумовлюватися біологічними факторами, «генетично запрограмованими схильностями», а політичну науку треба збагатити даними біології для дослідження тих політичних феноменів і форм соціальної та політичної поведінки, які не можуть бути пояснені суто на матеріалі суспільних наук, але потребують залучення біології та психофармакології (Somit, 1968, р. 550).

У 1970 р. Томас Торсон видає «Біополітику» (Thorson, 1970), де розвинув ідею використання методології природничих наук в соціально-політичних дослідженнях не тільки як аналогії, а як такої, що дозволить описати один процес з двох різних аспектів (Thorson, 1970, р. 91).

2. Біополітична концепція Мішеля Фуко як теорія управління населенням. Найбільшої популярності біополітика як оригінальний концепт влади набуває завдяки науковим роботам Мішеля Фуко. У 1975–1976 роках в коледжі де Франс він презентував курс лекцій «Треба захищати суспільство» (Foucault, 2004). Подальший концептуальний розвиток проблематика біополітики отримала в праці М. Фуко «Воля до знання. Історія сексуальності», а також в циклах лекцій «Безпека, територія, населення», «Народження біополітики», прочитаних в період з 1977 по 1979 роки (Foucault, 2008).

Державну владу М. Фуко розглядав як систему дисциплінарних і контролюючих структур. Він вводить в науковий дискурс поняття «дисциплінарне суспільство», суспільство, де влада має необмежені можливості та засоби нагляду, примусу, контролю, покарання щодо індивідів, використовує наратив «кризи», «безпеки», «війни», «порядку» для обґрунтування політичних рішень, що впливають на фізичне буття людини (Калюжна, 2023, с. 81). М. Фуко збагатив політико-філософську науку концептом, заснованим на «етатизації біологічного», державній владі над тілесністю. Він констатував появу нової парадигми влади: дисциплінарний принцип відносин держави та індивіда змінився владою над людиною як біологічною істотою, це і є «етатизація біологічного».

М. Фуко говорить, що будь-якій державі властиве втручання в приватне життя, а відповідно тоталітарні тенденції. Сутність влади полягає у владі над тілом, якщо ви не можете контролювати тіло, ви не маєте влади. Прагнення влади до тотального контролю і управління – це невід’ємна ознака постаті суверена. Біополітика, згідно М. Фуко, – це управління і регулювання співвідношенням народжуваності і смертності, рівня відтворення тощо.

Ідея біополітики Мішеля Фуко заснована на подвійному ставленні держави і політики до життя: з одного боку людина, її життя, як соціальне, так і біологічне, є основним об’єктом управління, застосування державного контролю та примусу. З іншого боку, основним призначенням влади є піклування про людину і забезпечення її захисту, безпеки, прав і свобод (Foucault, 2004; Foucault, 2007).

М. Фуко визначає суверенно-правову владу як традиційне право суверена на вбивство, який з політичних мотивів без вагань і моральних докорів може пожертвувати життям людини. Ідея суверенної влади в розумінні М. Фуко походить з часів Стародавнього Риму і передбачає право суверена вбивати кожного, хто порушує його закони, або іншими словами, право вирішувати питання життя і смерті, позбавити життя, або дозволити жити. Сучасна людина – це тварина, чиє політичне життя ставить під питання її існування як живої істоти. Право на життя і смерть реалізується тільки у рівновазі і завжди з перевагою смерті. Право суверенної влади на життя починається з того моменту, коли у суверена з’являється право вбити. М. Фуко визначає це як «поріг біологічної сучасності» суспільства, де людина є засобом для досягнення стратегічної політичної мети. Лише від волі суверена залежить, яке право дарувати: на життя чи на смерть (Калюжна, 2023, с. 81–82).

На протигагу суверенній владі, появу дисциплінарної влади М. Фуко відносить до кінця XVII ст. і пов’язує з філософським відкриттям людини як об’єкту пізнання, який можна спостерігати, вимірювати, впорядкувати, контролювати. Об’єктом дисциплінарного впливу держави стало людське тіло, яке підлягає систематичному тренуванню, маніпуляціям, контролю. Слухняність і підпорядкування як тип тілесності забезпечив дисциплінарний тип влади. Для цього влада використовує різні технології: ізоляція індивідів в рамках окремих розмежованих просторів, дис-

циплінарний нагляд і систематичне тренування з метою забезпечити корисність індивіда і формування абсолютної слухняності, тотальне спостереження і нагляд. Дисциплінарна влада прагне перетворити суспільство на слухняні тіла і змусити брати участь у суспільних процесах з метою отримання економічної вигоди.

М. Фуко розвиває ідеї І. Гоффмана (праця І. Гоффмана «Тотальні інститути», 1963 р.) щодо тотальних інститутів (Goffman, 1970) в концепції дисциплінарної влади, говорить про «анатомо-політику людського тіла», коли окремі тіла тримаються під наглядом, навчанням та, якщо потрібно, покаранням в центрах ув’язнення та виправних установах. Цьому присвячено його концептуальну роботу «Наглядати і карати», у якій поняття біополітики розкривається стосовно суверенітету і дисципліни (Фуко, 2020). Дисциплінарний контроль суспільства і держави над людиною реалізується не лише через ідеологічні інструменти державної політики, яка формує певний світогляд і свідомість, але й через тіло.

У другій половині XIX ст. парадигма дисциплінарної влади змінилася. Влада тепер відносилася до людини не як до суб’єкта, що підпорядковується і дисциплінується, а як до живої істоти. Саме такий тип влади М. Фуко ототожнив з біополітикою.

У праці «Воля до істини: по той бік знання, влади і сексуальності» М. Фуко розглядає, як наукові відкриття в біології вплинули на політичний контроль впродовж XIX та XX ст. Він визначає владу як використання різноманітних методів для підпорядкування тіл і всебічного контролю за населенням. Біополітика відповідно є методикою влади, заходами, метою яких є контроль за механікою глобальних біологічних процесів життя: народжуваність, смертність, тривалість життя, рівень здоров’я, хвороби.

Біополітика має справу не з окремою людиною, а з суспільством взагалі, з «суспільним тілом», вона спрямована саме на популяцію.

Появу цього нового типу влади М. Фуко обумовлює розвитком капіталістичної економіки і необхідністю кореляції процесів, пов’язаних з населенням. Для М. Фуко біополітика пов’язана з «людським капіталом», метою її є мінімізувати біологічні ризики (наприклад, захворювання) і водночас оптимізувати економічну ефективність для держави від використання як населення в цілому, так і окремого індивіда. «Людський капітал» формують система освіти і виховання, сис-

тема охорони здоров'я, рівень медичного обслуговування, міграційні та демографічні процеси. Відповідно, це і є сфери біополітичного (Стегній, 2021, с. 182). «Контроль суспільства над індивідами здійснюється не тільки через свідомість або ідеологію, але й у тілі й разом із тілом. Для капіталістичного суспільства найважливіші біополітичний, біологічний, тілесний виміри. Тіло – біополітична реальність; медицина – біополітична стратегія» (цит. за: Стегній, 2021, с. 182).

Вчений виокремлює основні напрямки орієнтації біополітичного типу влади. По-перше, сфера відтворення населення: питання народжуваності і смерті, динаміка кількості населення, тривалості життя, захворювання, епідемії, доступність і поширення медичного забезпечення, розвиток гігієни.

Другим напрямком є ситуації припинення активної соціальної діяльності індивідів (досягнення похилого віку, каліцтво тощо). Урбаністичне капіталістичне суспільство призвело до руйнування соціальних зв'язків, атомізації індивіда. Раніше саме суспільство, громада вирішувала проблему. Капіталізм актуалізував систему страхування людини, індивідуальні грошові накопичення, а головне – створення державної системи соціального і пенсійного забезпечення (пенсії вперше були введені в Німеччині за ініціативи Бісмарка).

Нарешті, третя сфера біополітики – вплив навколишнього середовища, не тільки природного (як то клімат, географія), але і штучно створеного (місто).

На думку М. Фуко, біополітична влада, на відміну від дисциплінарної, має прогнозувати, аналізувати ці феномени і впливати на їх наслідки. Якщо дисциплінарна влада прагне створити слухняне тіло, то біополітична влада має розробити механізми регулювання, мета яких передбачити, мінімізувати ризики і компенсувати втрати, тобто створити умови для безпечного буття населення.

Проте і дисциплінарна, і біополітична влади, з точки зору М. Фуко, мають не суперечити, а доповнювати одна одну механізмами регулювання, як в місті поліцейський контроль доповнюється санітарними умовами та правилами економічної діяльності.

Загалом, біополітика держави спрямована на благо, забезпечення добробуту, процвітання населення. Проте вона може також виступати як фактор сегрегації та ієрархізації, забезпечуючи відносини панування та гегемонії, її єдиною метою

є існування самої держави, а діяльність людей як живих істот оцінюється за їх здатністю забезпечувати процвітання держави (Foucault, 2008).

Основним у концепті біополітики М. Фуко є поняття «нормалізація». Норма застосовується і до тіла людини, і до населення загалом, дозволяє дисциплінувати тіло і регулювати населення. Державний примус і контроль повинні корелюватися із загальноновизнаними соціальними нормами (звичай, моральні, релігійні, правові норми тощо), таким чином набувати властивості легітимності, визнаватися суспільством такими, що відповідають нормальному порядку речей. Водночас, саме суверен, влада, можуть розширити рамку «нормального», «ренормувати», радикально змінити онтологічний зміст «нормального».

3. Основні напрямки біополітичних досліджень на сучасному етапі. Протягом десятиліть після публікації праць М. Фуко біополітика отримала подальшу концептуалізацію в роботах Джорджо Агамбена, Мауріціо Лаццарато, Антоніо Негрі, Акілле Мбембе, Роберто Еспозіто, Юджина Такера, Ніколаса Роуза тощо.

Наукова теорія розмежовує поняття «biopolitics» та «biopolitics». Перший термін переважно використовується стосовно політичної практики, другий – наукове вивчення різноманітних аспектів і проблем біополітики, як то філософських, соціальних, демографічних, медичних, біоетичних тощо.

В рамках біополітики досліджують:

- еволюційно-біологічне походження соціуму та його політичних систем;
- біологічний підхід (в тому числі, використання даних нейробіології) до вивчення соціалізації та політичних практик індивідів, вплив фізіологічних чинників, генетики на політичну і соціальну поведінку індивіда і їх співвідношення з умовами соціалізації (цікавими тут є дослідження близнюків); роль генетики в формуванні асоціальної поведінки;
- біологічні фактори, що можуть дестабілізувати політичну систему, демографічні (наприклад, статеві-вікова структура населення) умови формування і еволюції політичних режимів;
- державну політику щодо регламентації біологічних функцій людини, народжуваності, смертності, боротьби з епідеміями; демографічну політику в її найширшому розумінні;
- державний контроль і дисциплінарну владу щодо людини із застосуванням біотехнологій і досягнень сучасного науково-технічного про-

гресу; вирішення практичних політичних завдань на основі результатів біологічних досліджень;

– евгенічні практики;

– роль держави із забезпечення біорізноманіття та гармонійного розвитку навколишнього природного середовища; екологічну політику; з іншого боку, вплив умов навколишнього природного середовища на соціально-політичну поведінку людей;

– біоетичну проблематику, нормотворчу діяльність держави щодо новітніх біо-медичних технологій (генна модифікація організму, клонування, штучне запліднення, трансплантація тощо); юридичне закріплення прав «четвертого покоління»;

– зміну системи цінностей, етичної норми під впливом технологічного розвитку і вплив цього на соціально-політичну поведінку індивідів і суспільств;

– вирішення глобальних проблем людства, пов'язаних із депопуляцією та екологічними проблемами, роль біополітики для розширення стратегій забезпечення існування людського суспільства у майбутньому.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Біополітика – ухвалення політичних рішень, що стосуються фізичного (біологічного) життя людини (влада над тілесністю). В рамках цього наукового напрямку розглядаються також питання кореляції між демографічною ситуацією в суспільстві (статеві-віковою пірамідою населення) та типом політичного режиму, залежність політичної поведінки індивідів від біологічних характеристик (стать, вік).

Різноманіття підходів демонструє, що представники різних наук (медицина, демографія, соціологія, політологія, природничі науки, філософія) вкладають власний сенс в біополітичний дискурс. Відтак, можемо констатувати, що на сьогодні в науці відсутнє системне визначення біополітики. Ця галузь знань потребує подальшого поглиблення, концептуалізації та визначення її

місця в системі наукового знання. Біополітика представляє собою сферу міждисциплінарних досліджень, поєднує наукові розробки філософії, біології, медицини, соціології, демографії, політології, культурології з метою розуміння тенденцій розвитку сучасного світу і формування методичних підходів до вирішення глобальних проблем сучасності.

У XXI столітті, з розвитком біотехнологій, генної інженерії, цифрової медицини та систем громадського здоров'я, зростає актуальність філософського осмислення біополітичного потенціалу медицини. Пандемія COVID-19 стала глобальним тестом для сучасних біополітичних режимів: держави впроваджували карантинні заходи, обмеження свобод, масові вакцинації та цифрове стеження під гаслом збереження колективного здоров'я.

Демографічна політика як комплекс державних заходів, спрямованих на регулювання рівня народжуваності, в тій чи іншій формі властива будь-якій державі, демократії не є виключенням. Елементи біополітики є в усіх політичних режимах. Проте у XXI столітті відбуваються процеси, які змушують навіть країни «західної демократії» переглянути свої підходи до цього. Це очевидна на сьогодні тенденція до зменшення народжуваності (завершення демографічного переходу в розвинутих країнах та його початок в країнах, що розвиваються), що дозволяє багатьом вченим говорити про проблему депопуляції (Eberstadt, 2024).

Це, а також реакція влади на коронавірус по всьому світу, демонструє, що заперечення державного контролю і маніпулювання життям як об'єктом влади більше не відповідає сьогоденню. Біополітичний науковий дискурс демонструє нову логіку взаємодії державної політики і людського життя; пояснює механізми, через які людське життя, наше біологічне існування структурується державною владою; сприяє новому розумінню закономірностей трансформації та напрямків розвитку сучасного суспільства і цивілізації.

Список використаних джерел

- Agamben G. *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Stanford: Stanford University Press, 1998. 199 p.
- Dillon M. *Biopolitics of Security: A Political Analytic of Finitude*. Abingdon: Routledge, 2015.
- Eberstadt N. Bonython John Lecture. *The Coming Global Depopulation*. 2024. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ahjdeDhP09o>.
- Esposito R. *Bios: Biopolitics and Philosophy*. London, Minneapolis: University of Minnesota Press, 2008. 231 p.
- Foucault M. *Security, Territory, Population. Lectures at the Collège de France, 1977–1978*. Basingstoke: Palgrave-Macmillan, 2007.

- Foucault M. *Society Must be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975–76*, eds. M. Bertani and A. Fontana, trans. D. Macey, London, Penguin, 2004.
- Foucault M. *The Birth of Biopolitics. Lectures at the College de France 1978–1979*. New York: Palgrave Macmillan, 2008. 346 p.
- Goffman E. *The Characteristics of Total Institutions* / ed. by A. Etzioni. *A Sociological Reader in Complex Organizations*. L., 1970.
- Lazzarato M. *From Biopower to Biopolitics* [Електронний ресурс]. 2002. URL: <http://www.generation-online.org/c/fcbiopolitics.htm>.
- Mbembe A., Corcoran S. *Necropolitics*. Durham, NC: Duke University Press, 2019. 213 p.
- Negri A., *The Labor of the Multitude and the Fabric of Biopolitics. History, Subjectivity*, [online]. 2007. 23(2). URL: <https://mediationsjournal.org/articles/the-labor-of-the-multitude-and-the-fabric-of-biopolitics>.
- Rose N. *The Politics of Life Itself*. Princeton: Princeton University Press, 2007.
- Somit A. *Toward a More Biologically-Oriented Political Science: Ethology and Psychopharmacology* // *Midwest Journal of Political Science*. 1968. Vol. 12. No. 4. P. 550–567. URL: <https://www.jstor.org/stable/2110295>.
- Thorson T. *Biopolitics*. New York: Holt, Rinehart and Winston. 1970. 210 p. URL: https://www.bard.edu/library/arendt/pdfs/bc_Arendt_Thorson_Biopolitics.pdf
- Калюжна Ю. І. Концепти «біополітика» і «некрополітика»: методологічні перспективи щодо сучасних соціально-політичних досліджень. *Сучасне суспільство*. 2023. Випуск 2 (27). С. 78–87.
- Костючков С. К. Біологічне й соціальне розуміння природи людини: біополітичний аспект. *Грані*. 2014. № 9. С. 72–76.
- Костючков С. К. Пандемія коронавірусної хвороби-2020: біополітична інтерпретація. Актуальні проблеми політики. 2020. Вип. 65. С. 117–124. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/e2b785ad-b5b1-46b7-aea4-59cc0610351f>.
- Кравець А. Ю. Біополітика як новий напрям наукових досліджень в межах сучасної політичної науки. Стихія політики: революція та еволюція: матеріали Другого Південноукраїнського конвенту Міжнародної асоціації студентів політичної науки (м. Одеса, 18–19 берез. 2016 р.) / за заг. ред. Д. В. Яковлева. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2016. С. 13–15.
- Кравець А. Ю. Предметна сфера дослідження біополітики: витоки, проблеми, перспективи. *European political and law discourse*. 2016. Volume 3. Issue 3. С.89–93.
- Омельченко Ю. Некрополітика як форма біополітики. Київські філософські студії-2019: Матеріали наукової конференції: тези доповідей. Київ: Київський університет ім. Бориса Грінченка, 2019. С. 395–397.
- Стегній О. Біополітика в період пандемії COVID-19: дилеми суспільної безпеки та свободи. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2021. № 2. С. 181–196.
- Фуко М. *Наглядати і карати. Народження в'язниці*. Пер. П.Тарашук. К.: Комубук, 2020. 452 с.
- Шаповалова І. В. Біополітика і біовлада: сутність концептів в соціально-філософських вимірах. *Освітній дискурс: збірник наукових праць*. 2021. 31(2–3). С. 19–29. URL: <https://www.journal-discourse.com/uk/kataloh-statei/2021/2021-r-312-3/biopolityka-i-biovlada-sutnist-kontseptiv-v-sotsialno-filosofskykh-vymirakh>
- Шевчук Д. Біополітика як парадигма розуміння феномену політичного у сучасній філософії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер.: Філософія. 2010. Вип.7. С. 50–70.

References

- Eberstadt, N. (2024). Bonython John Lecture. The Coming Global Depopulation. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ahjdeDhP09o>.
- Foucault, M. (2008). *The Birth of Biopolitics. Lectures at the College de France 1978–1979*. New York: Palgrave Macmillan, 346 p.
- Foucault, M. (2020). *To supervise and punish. The Birth of the Prison*. Translated by P.Tarashchuk. K.: Komubuk, 452 c.
- Agamben, G. (1998). *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Stanford: Stanford University Press, 199 p.
- Lazzarato, M. (2002). *From Biopower to Biopolitics* [Electronic resource]. URL: <http://www.generation-online.org/c/fcbiopolitics.htm>.
- Negri, A. (2007). *The Labor of the Multitude and the Fabric of Biopolitics. History, Subjectivity*, [online]. 23(2). URL: <https://mediationsjournal.org/articles/the-labor-of-the-multitude-and-the-fabric-of-biopolitics>.
- Mbembe, A., Corcoran S. (2019). *Necropolitics*. Durham, NC: Duke University Press, 213 p.
- Esposito, R. (2008). *Bios: Biopolitics and Philosophy*. London, Minneapolis: University of Minnesota Press, 231 p.
- Rose, N. (2007). *The Politics of Life Itself*. Princeton: Princeton University Press.
- Dillon, M. (2015). *Biopolitics of Security: A Political Analytic of Finitude*. Abingdon: Routledge.
- Kravets, A.Y. (2016). *The subject of biopolitics: origins, problems, perspective*. *European political and law discourse*. Volume 3. Issue 3. P.89–93.

- Kravets, A.Y. (2016). Biopolitics as a new area of research within modern political science. *The Element of Politics: Revolution and Evolution: Proceedings of the Second South Ukrainian Convention of the International Association of Students of Political Science (Odesa, 18-19 March 2016)* / edited by D. V. Yakovlev. Odesa: National University 'Odesa Law Academy' P. 13–15.
- Shevchuk, D. (2010). Biopolitics as a Paradigm for Understanding the Phenomenon of the Political in Modern Philosophy. *Scientific notes [of the National University of Ostroh Academy]. Ser: Philosophy. 2010. Vol. 7. P. 50–70.*
- Kaliuzhna, Y. I. (2023). The concepts of 'biopolitics' and 'necropolitics': methodological perspectives on modern socio-political research. *Modern society. Vol. 2 (27). P. 78–87.*
- Omelchenko, Y. (2019). Necropolitics as a form of biopolitics. *Kyiv Philosophical Studies-2019: Materials of the scientific conference: abstracts. Kyiv: Borys Grinchenko Kyiv University. P. 395–397.*
- Stegnii, O. (2021). Biopolitics during the COVID-19 pandemic: dilemmas of public safety and freedom. *Sociology: theory, methods, marketing. 2021. № 2. P. 181–196.*
- Kostiuchkov, S. K. (2020). Coronoviral disease pandemic 2020: biopolitical interpretation. *Current policy issues. Issue 65. P. 117–124. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/e2b785ad-b5b1-46b7-aea4-59cc0610351f>.*
- Kostiuchkov, S. K. (2014). Biological and social understanding of human nature: biopolitical dimension. *Grani. № 9. P. 72–76.*
- Shapovalova, I. V. (2021) Biopolitics and Biopower: the Essence of Concepts in Social and Philosophical Dimensions. *Educational discourse: a collection of scientific papers. 31(2–3). P. 19–29. URL: <https://www.journal-discourse.com/uk/kataloh-statei/2021/2021-r-312-3/biopolityka-i-biovlada-sutnist-kontseptiv-v-sotsialno-filosofskykh-vymirakh>*
- Somit, A. (1968). Toward a More Biologically-Oriented Political Science: Ethology and Psychopharmacology. *Midwest Journal of Political Science. Vol. 12. No. 4. P. 550–567. URL: <https://www.jstor.org/stable/2110295>.*
- Thorson, T. (1970). *Biopolitics*. New York: Holt, Rinehart and Winston. 210 p. URL: https://www.bard.edu/library/arendt/pdfs/bc_Arendt_Thorson_Biopolitics.pdf
- Foucault, M. (2004). *Society Must be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975–76*, eds. M. Bertani and A. Fontana, trans. D. Macey, London, Penguin.
- Foucault, M. (2007). *Security, Territory, Population. Lectures at the Collège de France, 1977-1978*. Basingstoke: Palgrave-Macmillan.
- Shapovalova I. V.(2021). Biopolityka i biovlada: sutnist' kontseptiv v sotsial'no-filosofskykh vymirakh. *Osvitniy diskurs: zbirnyk naukovykh prats'. 31(2–3). 19–29. URL: <https://www.journal-discourse.com/uk/kataloh-statei/2021/2021-r-312-3/biopolityka-i-biovlada-sutnist-kontseptiv-v-sotsialno-filosofskykh-vymirakh>*
- Shevchuk D. (2010). Biopolityka yak paradyhma rozumynnya fenomenu politychnoho u suchasniy filosofiyi. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya». Ser.: Filosofiya. 7. 50–70.*

VIKTORIA, DENYSENKO – PhD in History, Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University, Department of Social Sciences (Zaporizhzhia, Ukraine)
E-mail: den.vikta@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8019-9256>

BIOPOLITICS AND MEDICINE: A SOCIAL-PHILOSOPHICAL ASPECT

Abstract

The relevance of the concept of biopolitics goes beyond political science and affects all aspects of public life. The article deals with the issues related to the formation and actualization of biopolitical discourse in the context of aggravation of the demographic situation and changes in approaches to defining the state functions based on an interdisciplinary approach in the context of the philosophy of medicine. The diversity of approaches demonstrates that representatives of different sciences (medicine, demography, sociology, political science, natural sciences, philosophy) put their own meaning into the biopolitical discourse. Therefore, we can state that today there is no systematic definition of biopolitics in science. This field of knowledge requires further deepening, conceptualization and determination of its place in the system of scientific knowledge. Biopolitics is a field of interdisciplinary research that combines scientific developments in philosophy, biology, medicine, sociology, demography, political science, and cultural studies to understand the trends in the development of the modern world. According to the analysis, it can be assumed that the development of digital technologies and the digitalization of social life has an impact on the human psyche and is one of the causes of the mental illness of digital schizophrenia as a complex social phenomenon of our time. The study aims to theoretically and ideologically rethink and study the issues of biopolitics and biopower using data and research results from philosophy, political science, sociology, gender studies, and medicine. The factors that have led to the actualization of this concept and its philosophical foundations are considered. The author concludes that in the process of conceptualizing the subject area of research,

there are different approaches depending on the area of scientific interest, and there is no single definition of biopolitics in the scientific community. We propose a definition of biopolitics in the framework of interdisciplinary connection with the philosophy of medicine and bioethics as political decision-making concerning a person's physical (biological) life (power over corporeality). The biopolitical scientific discourse demonstrates a new logic of interaction between state policy and human life; explains the mechanisms through which human life, our biological existence, is structured by state power; promotes a new understanding of the patterns of transformation and directions of development of modern society and civilization.

Key words: biopolitics, biopower, philosophy of medicine, social philosophy, politicization of corporeality, biopolitical power.

© The Authors(s) 2025

This is an open access article under

The Creative Commons CC BY license

Received date 15.03.2025

Accepted date 15.04.2025

Published date 14.05.2025

How to cite: Денисенко, Вікторія. Біополітика і медицина: соціально-філософський аспект. HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 23(100). P. 26–34.

doi: <https://doi.org/10.32782/hst-2025-23-100-03>